

Uluslararası Cami Sempozyumu (Sosyo-Kültürel Açıdan)

08-09 Ekim 2018 MALATYA

BİLDİRİLER KİTABI

II. CİLT

Yayına Hazırlayan
Prof. Dr. Fikret KARAMAN

İNÖNÜ
ÜNİVERSİTESİ
YAYINEVİ

İNÖNÜ Üniversitesi
(İlahiyat Fakültesi)

İNÖNÜ Üniversitesi Yayınları No: 40
İNÖNÜ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları No: 3

Sertifika No
26607

Yayına Hazırlayan
Prof. Dr. Fikret KARAMAN

Takım Numarası
978-975-8573-80-6 (Tk)

ISBN
978-975-8573-79-0

1. Baskı Aralık 2018 Ankara 1.000 Adet

Editörler

Prof.Dr. Fikret KARAMAN
Dr. Öğr. Üyesi Emine GÜZEL
Dr. Öğr. Üyesi Fethullah ZENGİN
Arş. Gör. Ömer TOZAL

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ
İsteme Adresi
İNÖNÜ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
44280-Kampus- / MALATYA
Telefon: (0422) 377 49 99
e-posta: ilahiyat@inonu.edu.tr

Baskı

TANIM MATEKAMLIK TIC. SLETKESI

Serhat Mah. 1256 Sokak No:11
Yenimahalle / ANKARA

Tel: 0312 354 91 31 (pbx)

Faks: 0312 354 91 32

e-posta: bilgi@tdv.com.tr

**Açıklama: Bu eserde yer alan tebliğ metinlerinin tüm sorumluluğu,
yazarlarına aittir.**

21. YY CAMİ MİMARİSİNDE ESTETİK ARAYIŞIN MEKÂNSAL VE BİÇİMSEL ANALİZİ

Süheyla BÜYÜKŞAHİN SIRAMKAYA¹

Esra YALDIZ²

Dicle AYDIN³

Özet: En geniş anlamda insanların yaşama, öğrenme, barınma, ibadet etme, eğlenme vb. gibi ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla mekân üretme süreci olarak tanımlanan mimarinin, önemli alanlarından birisinin de İslâm kültürünün mekânsal yansıması olan cami mimarisi olduğunu söylemek mümkündür. Mimari anlamda geleneksel değerler ile yapılandırılmış camiler birbirinin devamı şeklinde gelişme göstermiş, toplumsal beğeni ile oluşturulmuş yapılardır. İslâm dininde cami ve cami öğelerinin biçimlenişi ile ilgili herhangi bir tanımlama bulunmamakta, temiz bir yer ve Kâbe'ye yönelme temelinde, her toplumda gelenek, kültür ve mimari miras çerçevesinde biçimlenmeler, bulunulan coğrafyanın da etkisiyle farklı arayışlarla karşımıza çıkmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde cami mimarisi incelendiğinde genel anlamda yerel/geleneksel camiler, beğenilenin taklit edilmesiyle biçimlenen camiler, modern mimariye öykünen camiler ve çağdaş camiler göze çarpmaktadır. İçinde bulunduğu fiziksel ortamın kültürel ve coğrafi özelliklerine göre farklılıklar gösteren cami biçimlenişinde tarihsel ve toplumsal sürekliliğin sağlanabilmesi için ulaşılmaya hedeflenen amaç; tarihsel kalıpların aktarılması yerine, geçmişin özünden yararlanarak, günümüz teknolojisinin sunduğu malzeme ve yapısal olanaklarını değerlendirerek çağdaş sonuçlara ulaşmak ve geleceğe atıfta bulunabilmek olmalıdır. Bu anlamda cami mimarisinde geleneğin dışına çıkmış yurt içi ve yurt dışındaki 21. yüzyıla ait cami örneklerinden Türkiye'de Sancaklar Camii, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Camii, Yeşilvadi Camii ve Gosb Camii ile yurt dışında ise Kapsarc Camii, Mohammad Rasul-Allah Camii, Al-Irsyad Camii ve İmam Reza Camileri incelenmiştir. Örneklerin biçimsel olarak farklı algısı öznel seçim kriteri olmuş, biçimin seçimindeki kavramsal arka plan tasarımcı tanımlaması doğrultusunda kaynaklardan aktarılacak; biçime dayalı mekânsal kurgu; ibadet mekânı (erkek-kadın), yan mekânlar (son cemaat mahalli); minarenin biçimi ve konumu (ana kurgu ile ilişkisi, çevre ile iliş-

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Konya Teknik Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü, suheylabuyuksahin@gmail.com.

² Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, mimaresayaldiz@gmail.com.

³ Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, daydin70@hotmail.com.

kisi) bağlamında analiz edilmiş, kütlele etkisi (bina kabuğu-cephe) ve iç mekan kalitesi (malzeme, tasarım dili, doğal ışıktan faydalanma durumu) yorumlanmıştır. Seçilen örnek camilerin mekânsal ve biçimsel okumaları yapılarak karşılaştırmalı olarak incelenmiş ve cami mimarisinin çağdaş yorumu değerlendirilmiştir.

SPATIAL AND FORMAL ANALYSIS OF AESTHETIC SEEKING IN THE 21ST CENTURY MOSQUE ARCHITECTURE

Abstract: It is possible to say that, one of the important areas of architecture - identified as the process of producing spaces to fulfill people's needs like living, learning, entertainment, worship and shelter in general meaning - is the mosque architecture as a reflection of Islamic culture. Mosques which are formed with traditional values in architectural meaning are buildings developed as a continuation of one another and formed with social regard. There is no identification about the formation of mosque and its components in Islam, the formations in the frame of each societies' culture, tradition and architectural heritage are seen in the basis of being clean and directed towards Kaaba. When the mosque architecture in historical period is investigated, in general meaning there are local/traditional mosques, mosques formed by imitating the favorite ones, mosques emulated modern architecture and contemporary mosques. The aim to reach for providing the historical and social continuity in the formation of the mosques showing differences according to the cultural and geographical characteristics of its place should be reaching contemporary outcomes and address to future by evaluating the material and structure opportunities of today and making use of the essence of the past rather than transferring the historical patterns. In this meaning, examples of the mosques designed out of tradition in Turkey and abroad in 21st century such as Sancaklar Mosque, Marmara University Faculty of Theology Mosque, Yeşilvadi Mosque and Gosb Mosque, Kapsarc Mosque, Mohammad Rasul-Allah Mosque, Al-Irsyad Mosque and İmam Reza Mosque are investigated. The subjective selection criteria is the different formal perception of the mosques, conceptual background of formal selection is explained in accordance with the designer's definitions via literature and the spatial configuration depending on form; worship space (men-women), side spaces (narthex), form and location of minaret (its relation with the main configuration and environment) are analyzed, mass effect (building shell - facade) and inner space quality (material, design style, natural light condition) are interpreted. Formal and spatial readings of the mosque examples are comparatively investigated and the contemporary interpretation of mosque architecture is evaluated.

Giriş

İslâm mimarisinin hem ibadet mekânı hem de simge niteliğinden dolayı en önemli yapısı olarak nitelendirilen cami yapıları, aynı zamanda kent içinde bir nirengi noktası ve buluşma mekânı olma özelliği taşıyan, mimarisi ile yakın çevresini ve içinde bulunduğu fiziksel ortamı temsil eden, tarih, yer, kültür ve mimarlık ilişkilerinin üzerinden tartışılabileceği, toplumsal ve kentsel bir yapı türü-

dür. "Bir araya getirme, yığma, toplama", "topluluk, kalabalık, yığın" anlamına gelen "cem" kelimesinden türeyen cami kelimesi, sücud (secde) kökünden türetilerek ibadetin bireyselliğine vurgu yapan ve mekânsızlaşmayı öne çıkaran "mescit"ten farklı olarak; saf tutma ve toplu olarak namaz kılma eylemine dayalı olarak bir mekânı var etmektedir. İslâm dininde namaz için özel bir ibadet mekânı tanımlanmadığı, her Müslüman toplumun kendisine ait mimari miras, yerli ve yabancı ustalar, farklı coğrafyaların etkisi, gelenek, kültür ve mimari anlayış çerçevesinde cami üreterek cami mimarisine katkıda buldukları bilinmektedir. İlk yapılan cami örnekleri, daha çok ihtiyacı karşılamaya yönelik olup zaman içerisinde İslâmiyet'in yaygınlaşması ile beraber, devletlerin siyasi ve ekonomik güçlerinin göstergesi mimariye büyük ölçüde yansımış, paralelinde sanatta yeni yapım teknikleri, farklı plan tipleri, işlevsellik ve görselliğin bir arada yer aldığı büyük boyutlu cami mimarisi ortaya çıkmıştır⁴. Bu süreçte kubbe, minare, mihrap, minber, avlu gibi elemanlar da cami mimarisinin değişmez plan öğeleri olarak kabul görmüştür. Ancak İslâm mimarisinde evrensel sembolik bir mesajı herkese aynı şekilde ileten bir biçimlenme söz konusu olmamıştır⁵. Farklı dönem ve yörelerde/bağlamlarda, farklı mimari ve estetik özellikler göstermekle birlikte cami, ana çizgileriyle kendisini oluşturan amaca yönelik bir biçim taşımaktadır. Temel tasarım olarak bu biçim, Mekte'den gelen çizgiyi dik açı ile kesen, kible yönünün göstergesi olan bir duvardır. Cami mimarisinin gelişiminde, VIII. yy'den başlayarak ülkelere ve toplumlara göre değişen ve oldukça büyük ayrımlar gösteren sürekli bir arayışın çabası gözlenmekte, buna bağlı olarak da camilerin, tarih içinde çok değişik biçimlerde planlandıkları görülmektedir⁶. Tarihsel süreç içinde bu arayışlara rağmen genelde geleneksel karakterini koruyan cami mimarisi, 20. yüzyılla beraber modern mimarinin de gelişmesiyle bir kırılma noktası yaşamış, kültürel simgelere dönüşen bu plan öğeleri farklı yorumlanmaya başlamış ve İslâm mimarisinde tartışma konusu olmuştur.

Geçmiş dönemlerde iktidarın birer simgesi olarak anıtsal nitelikli camiler inşa edilmiş olsa da, günümüz dünyasında caminin gerek mekânsal düzenlemeleri, gerek biçimsel oluşumları gerekse simgesel özellikleri ile *minimalist* bir anlayış söz konusudur⁷. Cami mimarisinde manevi ve kültürel süreklilik önemli olmakla birlikte sadece biçimsel bir bakış açısından ziyade biçimsel ifade ve sembolik değerler bir arada değerlendirilmelidir⁸. İslâmiyet'in en önemli

⁴ Polat, s., 2011, İzmir'deki Geç Dönem Osmanlı Camileri, SÜ,FBE, Sanat Tarihi Anabilimdalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.

⁵ Özçakı, M. 2018, *Yorumlanan Cami Mimarisi*, Ulakbilge, 2018, Cilt 6, Sayı 23, Sayfa 459-483.

⁶ Anonim, Cami Mimarisinin Gelişimi, <http://milacamiprojeleri.com/makaleler/hakk%C4%B1nda/25-%20Cami%20Mimarisinin%20Geli%C5%9Fimi.pdf>

⁷ Yüksel, H., Z., 2010, Cami Mimarisi Üzerine Bir Deneme, <http://www.mimdap.org/?p=40618>

⁸ Özçakı, M. 2018, *Yorum. Cami Mim.*

6. OTURUM

21. yy Cami Mimarisinde Estetik Arayışın Mekânsal ve Biçimsel Analizi

Süheyla BÜYÜKŞAHİN
SIRAMKAYA
Esra YALDIZ
Dicle AYDIN

özelliklerinden biri olan gösterişten uzak durma ve insanı gözetken tasarım fikri, günümüz modern cami tasarımlarının ana fikrini oluşturmaktadır⁹.

Günümüzde cami mimarisi incelendiğinde; yerel/geleneksel camiler, beğenilenin taklit edilmesiyle biçimlenen camiler, modern mimariye öykünen camiler ve çağdaş camiler göze çarpmaktadır. İçinde bulunduğu fiziksel ortamın kültürel ve coğrafi özelliklerine göre farklılıklar gösteren cami biçimlenişinde tarihsel ve toplumsal sürekliliğin sağlanabilmesi için ulaşılması hedeflenen amaç; tarihsel kalıpların aktarılması yerine, geçmişin özünden yararlanarak, günümüz teknolojisinin sunduğu malzeme ve strüktür olanaklarını değerlendirerek çağdaş sonuçlara ulaşmak ve geleceğe atıfta bulunabilmek olmalıdır. Bu anlamda cami mimarisinde geleneksel tipolojinin dışına çıkmış yurt içi ve yurt dışındaki 21. yüzyıla ait cami örneklerinden Türkiye’de; Sancaklar Camii, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Camii, Yeşilvadi Camii ve Gosb Camii ile yurt dışında ise Kapsarc Camii, Mohammad Rasul-Allah Camii, Al-Irsyad Camii ve İmam Reza Camileri incelenmiştir. Çalışma kapsamında incelenecek camilerin biçimsel olarak farklı algısı öznel seçim kriteri olmuştur. Seçilen camilerin tasarımındaki kavramsal arka plan mimar tanımlaması doğrultusunda aktarılarak; camilerdeki biçimsel yaklaşım; mekânsal kurgu, ibadet mekânı (erkek-kadın), bina kabuğu (üst örtü-cephe yüzey ilişkisi); minarenin biçimi ve konumu (ana kurgu ile ilişkisi, çevre ile ilişkisi) bağlamında analiz edilmiştir. Seçilen örnek camilerin mekânsal ve biçimsel okumaları yapılarak karşılaştırmalı olarak incelenmiş ve cami mimarisinin çağdaş yorumu değerlendirilmiştir.

3 Cami Mimarisinin Tarihsel Gelişim Süreci

Tarih boyunca her din, yaratıcı bir kudret karşısında boyun eğmek ve onunla ilahi bir bağlantı kurmak temeli üzerine kurulmuştur ve her dinde bu bağlantıyı sağlamak için ibadetler tariflenmiştir. İslâm dininde de Allah’a yaklaşmanın en önemli yolu “*Beni hatırlamak/anmak için namaz kıl*” (Taha 20/14) ayetinde belirtildiği gibi namazdır. Bu özelliğinden dolayı namaz İslâm’da diğer bütün ibadetlerin özü ve özeti sayılmıştır. Nitekim Hz. Muhammed^(SAV) de bir hadisinde “*Namaz dinin direğidir*” buyurmuş, secdeyi de kulun Allah’a en yakın olduğu hal olarak nitelendirmiştir¹⁰. İslâm dininde namaz ibadeti için gerekli olduğu ifade edilen 3 temel unsur vardır. Bunlar; Kâbe’ye yönelme, abdest alma ve namaz kılınan yerin temiz olmasıdır. Bununla birlikte Kuran-ı Kerim’de ya da hadislerde camilere ilişkin belirli bir mekânsal tipolojiden bahsedilmemiştir.

⁹ Yüksel, H., Z., 2010, Cami Mîm. Öz. Bir Den.

¹⁰ Anonim, 2004, *İlmihal 1 İman ve İbadetler*, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 219-222.

6. OTURUM

21. yy Cami Mimarisinde Estetik Arayışın Mekânsal ve Biçimsel Analizi

Süheyla BÜYÜKŞAHİN
SIRAMKAYA
Esra YALDIZ
Dicle AYDIN

İslâm'ın temel prensip ve düsturları arasında cami ile ilgili hiçbir özel biçimsel emir, talimat, hatta ima bulunmadığı görülmektedir. Bu sebeple, bugün cami ile adeta özdeşleştirilmiş bulunan biçimsel ve tektonik özelliklerin dini değil kültürel ürünler olduğunu söylemek mümkündür¹¹.

“Namaz kılmak için yapılan ilk mescit Medine yakınlarındaki Kuba’da inşa edilmiştir. Efendimizin^(SAV) Hz. Ebubekir (RA) ile birlikte gerçekleştirdiği hicret yolunda Medine’ye varmadan önce son durağı Kuba olmuştur¹². Hicret sırasında Peygamber Efendimiz Kuba mescidi için ilk düzenlemeleri yaptıktan ve tamamlama işini Kuba halkına bıraktıktan sonra Medine’ye geçmiş ve buradaki ilk mescit olan Mescid-i Nebevi’yi yaptırmıştır¹³. İslâm mimarisinde cami planlarının ana kaynağı olarak kabul edilen Mescid-i Nebevi, aynı zamanda Hz. Muhammed’in Medine’deki evidir. İslâm mimarisinde ilk toplu ibadet alanı olarak kabul edilen söz konusu yapı; bir avlu ve onun kuzey ve güneybatı duvarlarında yer alan kapalı ve yarı açık mekânlardan oluşmaktadır. İlk Arap camileri de bu yapıdan yola çıkılarak yayvan dikdörtgen planlı ve avlulu olarak inşa edilmişlerdir¹⁴ (Şekil 1). Mescid-i Nebevi bugünkü son haline 1990’lı yıllarda gelmiştir. Onarımlar, tadilatlar, mekânsal büyüme ve değişiklikler başlangıcından bugüne yaklaşık 14 asır devam etmiştir.

Emevi, Karahanlı ve Gazneli dönemlerinde harim bölümü enine sahinlerden oluşan ve ortasında mihrap önü kubbesi yer alan¹⁵, uzun nefli ve avlulu¹⁶ dikdörtgen bir planlama anlayışı uygulanırken, 8-10. yy arasında Akdeniz havzasında ana mekân, ahşap taşıyıcılı üst örtü ile biçimlenmiştir. Ancak Karahanlı Döneminde dört taşıyıcı ayak tarafından merkezi kubbenin taşındığı, kare plan şemasına sahip Degaron Cami ve Talhatan Baba Cami ileriki dönemde gelişecek olan merkezi planlı camilerin öncüsü olarak kabul edilmektedir¹⁷. Abbasiler Döneminde Türk-İran mimarisinin de etkileri ile

¹¹ İnternet: Mimarizm, mimarlık ve tasarım yayın platformu, “Din ve mimarlık üzerine söyleşiler Numan Cebeci” <http://www.mimarizm.com/kentintozu/Makale.aspx?id=392&sid=387,2012>.

¹² Uğurluel, T., 2015, “Mekanlar ve Olaylarıyla Hz. Muhammed’in Hayatı”, Mekke – Medine, Timaş Yayınları.; Aydın, D., Büyüksahin Sıramkaya, S., 2017, “Son Dönem Konya Camilerinde Biçimsel Arayışın Analizi”, *Türk İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 12, Sayı 24, Mart 2017, 67-84.

¹³ Aydın, D., Büyüksahin Sıramkaya, S., 2017, “Son Dönem Konya Camilerinde Biçimsel Arayışın Analizi”, *Türk İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 12, Sayı 24, Mart 2017, 67-84.

¹⁴ Antel, A., 2012, “Geçmişten Günümüze Cami Mimarisinin Gelişimi”, I. Ulusal Cami Mimari Sempozyumu, Gelenekten Geleceğe Cami Mimarisinde Çağdaş Tasarım ve Teknolojiler, S:257-262, İstanbul.

¹⁵ İnci, N., 1985, 18. Yüzyılda İstanbul Camilerine Batı Etkisiyle Gelen Yenilikler, *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 19, Ankara, s. 223-236.

¹⁶ Akın, A., 2016, “Tarihi Süreç İçerisinde Cami ve Fonksiyonları Üzerine bir Deneme”, Hitit Üniversitesi, *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2016/1, c.15, sayı 29, ss. 177-209

¹⁷ Kararmaz, S., 2018, Cami Mimarisinin Gelişimi Üzerine, *Türk İslâm Medeniyetleri ve Mimari-*

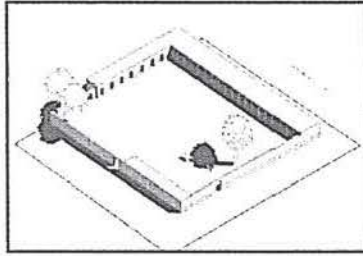

6. OTURUM

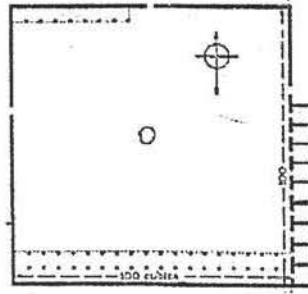
21. yy Cami Mimarisinde Estetik Arayışın Mekânsal ve Biçimsel Analizi

İüheyli BÜYÜKŞAHİN
SIRAMKAYA
Esra YALDIZ
Dicle AYDIN

camiiye mihrap, müezzin mahfili, bayanlar mahfili, maksure, hünkâr mahfili, minare, son cemaat mahalli ve şadırvan eklenmiştir¹⁸. 12-13.yy'larda Selçuklu camilerinde dört eyvanlı ve kubbeli mekânlar oluşmaya başlamıştır¹⁹. 14. yy'dan itibaren cami mimarisinde dıştan bakıldığında strüktürel kurgunun algılanmadığı kütleli denemeler olmuştur. Osmanlıların erken dönemlerinde ise cami mimarisinde payeli ve çok kubbeli yapılar dikkat çekmektedir. 16. yüzyıl ve sonrasında Mimar Sinan'ın büyük katkıları, teknolojik imkânların gelişimi ile birlikte plan ve strüktürel açıdan farklılıklar geliştirilerek kubbeli cami mimarisi doruk noktalarına ulaşmıştır. 19. yy sonrası görülmeye başlayan modernist anlayış cami mimarisini çok fazla etkilememiştir. Ancak 21.yy'da teknolojik olanakların gelişmesi, estetik ve mimari kaygıların değişmesi sebebi ile İslâm dünyasında, İslâmi ritüellere uygun olacak biçimde, cami mimarisine rasyonel çözüm arayışları getirilmeye başlanmıştır.

Şekil 1. Mescid-i Nebevi²⁰

Bu anlamda, İslâm dininin başlangıcından beri sürekli gelişme göstermiş olan cami yapısının ilk formunun Araplar tarafından oluşturulduğunu söylemek mümkündür. Biçimsel anlamda ilk olarak kare veya dikdörtgen plan şeması ile avlulu cami yapısı görülmüştür. Daha sonra kapalı mekâna ek olarak avlu sistemi oluşturulmuştur. Onu takip eden merkezi planlı ve üzeri kubbe örtülü cami yapısından sonraki dönemde revaklı avlular gelişme göstermiştir. Kubbe büyütülerek iç mekân genişletilmiş ve avlu köşelerine minare eklenmiştir. Örneğin Selçuklu mimarisinde Orta Anadolu'da çok ayaklı ahşap kolonlu cami yapısı formu (Tablo1-1) daha çok taşıyıcı sistem ve üst örtüsü olarak farklılaşmıştır. Erken dönem Osmanlı mimarisinde ise kare planlı tek kubbeli cami biçimi oluşmuş, bu dönemde tek kubbeli mekânın genişletildiği örnekler görülmeye başlanmıştır (Tablo 1-2). Aynı dönemde çok ayaklı çok kubbeli Ulucami

si, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Mühendislik ve Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

¹⁸ Akın, A., Tar. Sür. İç. Cami ve Fonk. Üze. Bir Den.

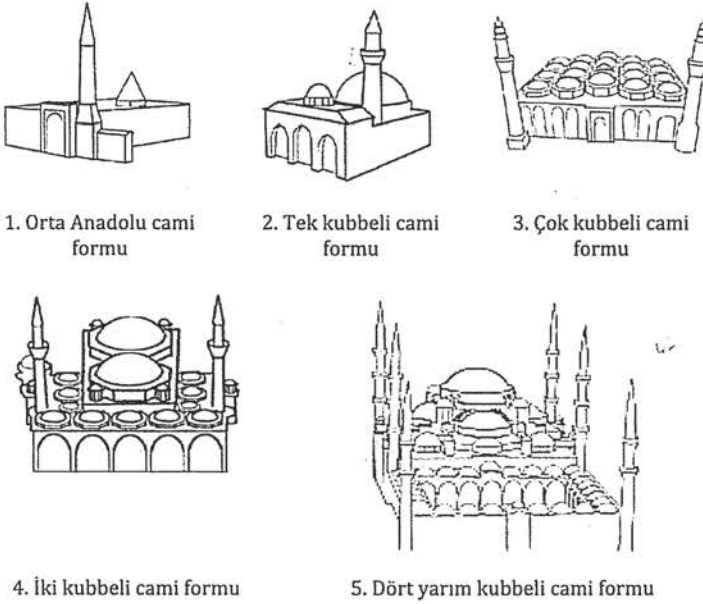
¹⁹ Aslanapa, O., 1989, *Türk Sanatı*, Remzi Kitabevi, 15. Basım, İstanbul.

²⁰ Kuban, D., "Cami Tasarımında Sinan'ı İzlemek Bağlamında Uyarılar", *Yapı Dergisi*, 352 : 64-70, 2011.

de yapılmıştır (Tablo 1-3). Çok kubbeli ve ana mekânın genişletildiği camiler de erken dönem çalışmalarıdır. Osmanlı klasik dönemde ise cami mimarisi tek kubbeli mekânın kible yönünde genişletildiği iki kubbeli cami formu ile gelişmeye devam etmiştir (Tablo 1-4). Cumhuriyet dönemi Türk cami mimarisi ise kendisini dikdörtgen şekilde genişleyen plan şeması ile göstermiştir. Bu dönemden sonra dikdörtgen planın çeşitli varyasyonları tekrar edilmiş, ana kubbenin iki veya dört yarım kubbe ile desteklenerek genişletildiği camiler inşa edilmiştir (Tablo 1-5). Devam eden süreçte klasik dönem mimarisine geri dönüldüğü²¹, Mimar Sinan'ın 16. yy da en yüksek seviyeye ulaştırdığı tek ve yarım kubbeli kare planlı cami örneklerinin bir tipoloji oluşturduğu, tekrarlarının/benzerlerinin öykünülerek yaygın bir şekilde yapılageldiği görülmüştür²². Geleneksel değerler ile yapılandırılan ve birbirinin devamı şeklinde gelişim gösteren cami yapılarında 20. yüzyıldan sonra modern mimarinin de etkisi ile farklı şekilde yorumlanan ve tasarlanan örnekler görülmeye başlamıştır (Tablo 1-6).

Tablo 1. Tarihsel süreç içerisinde cami mimarisindeki form değişimi²³

²¹ Duysak, N., 20. Yüzyıl Türkiye'sinde Cami tasarımı ve Geleneksel Cami, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2000.

²² Aydın, D., Büyüksahin Sıramkaya, S., 2017, "Son Dönem Konya Camilerinde Biçimsel Arayışın Analizi", *Türk İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 12, Sayı 24, Mart 2017, 67-84.

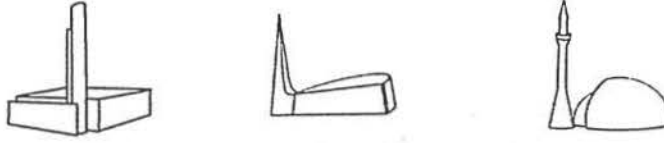
²³ Duysak, N., 20. yy Türk. Cami tas. ve Gel. Cami

6. OTURUM

21. yy Cami Mimarisinde Estetik Arayışın Mekânsal ve Biçimsel Analizi

Süheyla BÜYÜKŞAHİN
SIRAMKAYA
Esra YALDIZ
Dicle AYDIN

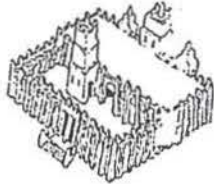

6. 20. yy sonrası modern cami formları

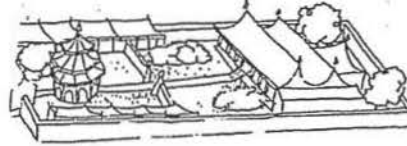
Cami mimarisindeki gelişim diğer İslâm ülkelerinde incelendiğinde, biçimsel anlamda çeşitlilik gösterdiği, bu çeşitlilikte o ülkenin kültürünün, coğrafi durumunun, ikliminin, teknolojisinin ve ekonomisinin etkili olduğu görülmektedir (Tablo 2)²⁴.

Mimari ürünün oluşmasında farklı toplumların kültürel, coğrafi, ekonomik, siyasi vb. unsurları etkili olmuş, her yerleşimde toplumların kendi karakterini yansıtan ve kimlik oluşturan mimari biçimler ortaya çıkmıştır. Dini mimaride de gereksinimlerin ve inanış kültürünün sonucunda farklı ülkelerde farklı tipolojiler ve sembolik öğeler, dönemin inşa şartları ve ekonomik yapısı ile şekillenerek farklılık göstermiştir. Önceleri gereksinim üzerine ortaya çıkan unsurlar (minber, minare gibi) zamanla ibadet mekânının sembolik unsuruna dönüşmüş, farklı coğrafyalarda yapı kültürünün ve kültürleşmenin de etkisiyle farklı biçimsel nitelikler kazanmıştır²⁵.

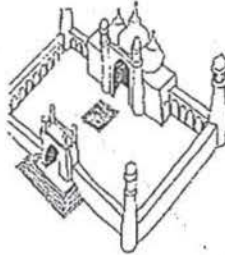
Tablo 2. İslâm ülkelerinde görülen ve bölgesel özellikler gösteren camiler²⁶

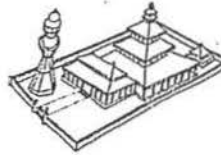
Batı Afrika'da cami

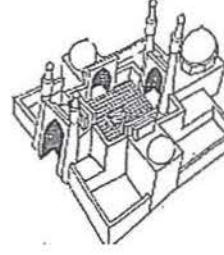
Çin'de cami

Hindistan'da avlulu tip cami

Güney-Batı Asya'da cami

İran-Orta Asya eyvanlı cami

²⁴ Duysak, N., 20. yy Türk. Cami tas. ve Gel. Cami

²⁵ Aydın, D., Büyüksahin Sıramkaya, S., "Son Dön. Kon. Cami. Biçim. Ara. Ana."

²⁶ Duysak, N., 20. yy Türk. Cami tas. ve Gel. Cami

21. Yüzyıl Camilerinin Mekânsal ve Biçimsel Analizi

Günümüzde cami yapılarının üç özel bağlam içinde anlaşılma-ya ve tartışılmaya çalışılması gerektiğini ifade eden Güzer'e göre bu bağlamlardan "ilki camilerin kaçınılmaz olarak barındırdıkları "anıt, simge ya da işaret" değerleridir. İşlevi gereği kent içinde bir buluşma ve *merkez olma* niteliği barındıran cafnı, bu işlevi ile sü-reklilik içinde yapısal dokuda farklılaşan, yakın çevresini ve içinde olduğu fiziksel ortamı temsil eden bir yapıdır. Biraz da buna bağlı olarak gelişen bir özellik olarak, bir "kimlik ve toplumsal bellek" ara-cıdır. Son olarak da toplumsal bir "toplama mekânı", bu anlamda kamusal bir yapı, *kentsel bir merkez*dir. Bu nedenlerle cami, kendi işlevini aşan toplumsal ve kentsel bir yapı türü olarak ele alınma-lı; *kültür, din* ve *kentin* üzerinden, temsil edildiği *simgesel bir araç* olarak algılanmalıdır"²⁷. 21. yüzyıl cami mimarisinde Türkiye'de ve yurt dışında biçimsel anlamda geleneksel tipoloji dışına çıkarak ta-sarlanmış örnekler incelendiğinde, cami yapılarının simgesel özel-liğini ön plana çıkaran tasarımlar olarak ele alındıklarını söylemek mümkündür.

Türkiye'de 21. yy çağdaş cami örnekleri

Çalışma kapsamında Türkiye'deki çağdaş cami örneklerinden Sancaklar Camii, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Camii, Yeşilvadi Camii ve Gosb Camii biçimsel ve mekânsal özellikleri ile incelenmektedir.

Sancaklar Camii

Emre Arolat tarafından 2011-2013 yılları arasında İstanbul'un dışındaki bir banliyö semti olan Büyükçekmece'de, şehrin dışında sayılabilecek bir bölgeye tasarlanan Sancaklar Camii, modern İslâmi mimarinin en önemli temsilcilerinden biri olarak dikkat çek-mektedir. Tasarımcı bu projede cami tasarlamasının temel sorunsalı-nı "form"a dayalı güncel mimari tartışmalardan uzaklaşarak sadece dinsel bir mekânın özüne odaklanarak ele almayı hedeflemiştir (Tablo 3)²⁸.

²⁷ Güzer, A., 2009, "Modernizmin Gelenekle Uzlaşma Çabası Olarak Cami Mimarlığı", *Mimarlık Dergisi*, 348 : 21-23.

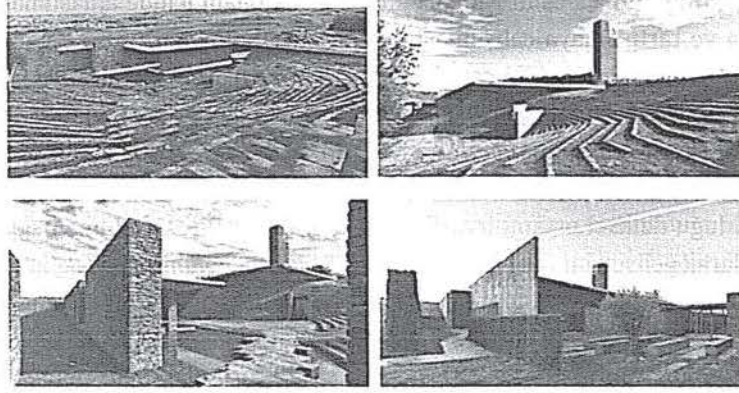
²⁸ <http://www.arkitektuel.com/sancaklar-camii/>

21. yy Cami
Mimarisinde
Estetik
Arayışın
Mekânsal
ve Biçimsel
Analizi

Süheyla BÜYÜKŞAHİN
SIRAMKAYA
Esra YALDIZ
Dicle AYDIN

Tablo 3. Sancaklar Cami ve arazi ile ilişkisi²⁹

Camiyi tasarlarken ibadetin hassasiyeti ile hemhal olduklarını, araştırmalarında İslâm felsefesinde ibadethânenin formuyla ilgili hiçbir kural olmadığını gördüklerini ve temiz olmak koşuluyla tüm dünyanın meşit olabileceği gerçeği ile bir kez daha yüzleştiklerini ifade eden mimar³⁰, biçime dayalı kalıpların dışına çıkarak, fiziksel ve duygusal algılara hitap eden, içinde bulunduğu eğimli kırsal arazi ile bütünleşen ve dışardan sadece minaresinin algılandığı bir cami tasarlamayı amaçlamıştır. Alt ve üst meydan arasındaki yüksek taş duvarlar dış dünyada yaşanan hayat ile içerdeki huzur ve ibadet ortamı arasındaki ayrımı vurgularken; kademeli olarak arazinin eğimi ile birlikte aşağı inen basamaklar aynı zamanda caminin giriş rotasını da çizmektedir³¹.

Ana ibadet mekânını tamamen toprağın altında planlaması, yapının arazide kütleli olarak algılanmaması gibi nitelikleri sebebiyle ülkemizde sayısız tartışmaya konu olan Sancaklar Camii, farklı tasarımı ile dünya çapında çok sayıda ödüle layık görülmüştür. Cami, 2011'de Barselona'da düzenlenen Dünya Mimarlık Festivali'nde Geleceğin Projesi ödülünü, 2013'te Singapur'da düzenlenen Dünya Mimarlık Festivali'nde dini yapılar kategorisinde dünya birincilik ödülünü, 2014'te Mimarlar Odası Yapı Ödülü'nü almıştır. 2015 yılında Londra Tasarım Müzesi tarafından Yılın Tasarımı Seçkisi'nde finalist yapılar arasında sergilenen tasarım, aynı yıl Mies Van Der Rohe Avrupa Ödülleri arasında en iyi 40 yapıdan biri seçilmiştir. Dünya Mimarlık Birliği (WAC) tarafından 2016'da "Yılın En

²⁹ <http://www.arkitektuel.com/sancaklar-cami/>

³⁰ <https://konuttimes.com/kenthaberleri/sancaklar-camii-dunya-mimarlik-festivalinde-dini-yapilar-birincilik-odulunu-kazandi/30824>

³¹ <http://www.arkitektuel.com/sancaklar-cami/>

6. OTURUM

21. yy Cami
Mimarisinde
Estetik
Arayışın
Mekânsal
ve Biçimsel
Analizi

Süheyla BÜYÜKŞAHİN
SIRAMKAYA
Esra YALDIZ
Dicle AYDIN

İyi Dini Yapısı Ödülü"nün sahibi olan Sancaklar Camii, en son Royal Institute of British Architects'den (RIBA) Uluslararası Mükemmellik Ödülü'nü alarak ve en iyi 20 yapıdan biri olmuştur³².

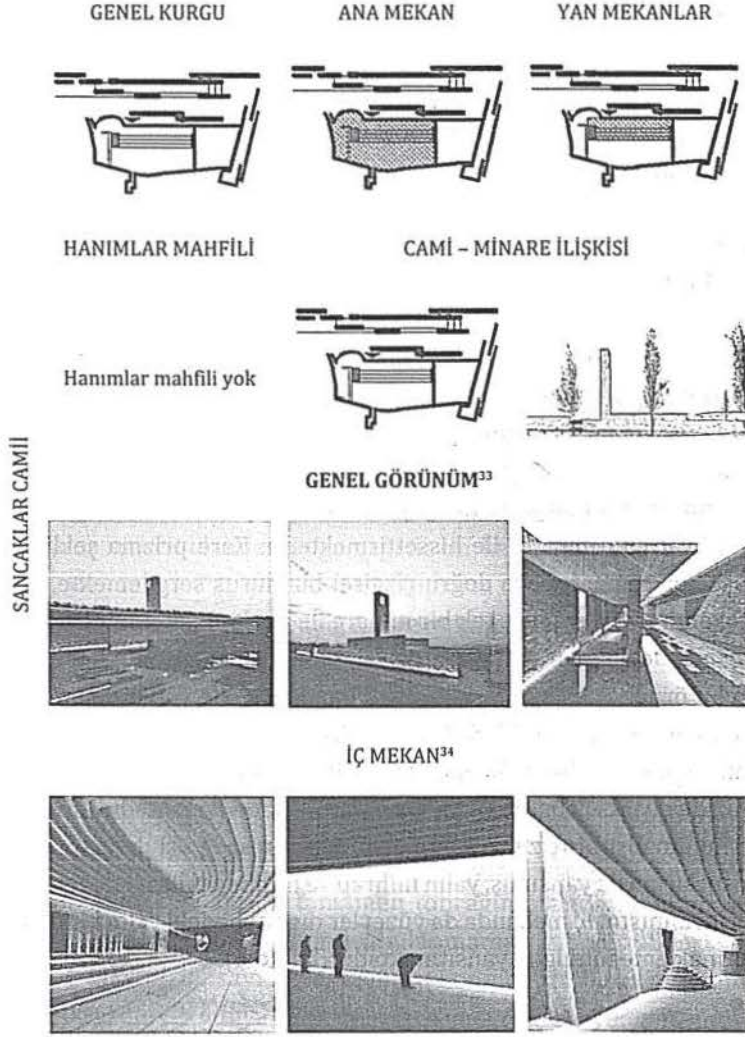
Biçime Dayalı Mekânsal Analiz

Dikdörtgene yakın bir geometriye sahip olan camii sadece ana ibadet mekânından oluşmaktadır. Ana mekâna ulaşılan kademeli giriş mekânı, son cemaat mahalli niteliğini taşımaktadır. Camide hanımlar mahfili bulunmamaktadır. Dikdörtgene yakın plan şeması camide yönelmeyi kendiliğinden sağlamakta, uzun saf tutmayı desteklemektedir. Mihrabı oluşturan derin yarığın sağında ve solunda kible duvarı boyunca yer alan yarıklar hem ana mekâna ışık sağlamakta hem de ibadet alanının yönelimini güçlendirmektedir. Camide iç dış mekân ilişkisi girişe yönlendiren duvar ile sağlanmıştır. Minare, binanın güney doğusunda minberden erişilebilir konumda ve arazi ile bütünleşen cami yapısına oranla yüksek tasarlanmıştır. Cami varlığını minare ile hissettirmektedir. Kare prizma şeklinde yükselen minare, göğe doğru çizgisel bir duruş sergilemekte, ana mekânın varlığı sadece tek bir minare ile algılanmaktadır. Giriş duvarında değil, mihrap duvarında yer alması da minarenin konumunu bu örnek üzerinde farklılaştırmaktadır. Cephe yönünden analiz edildiğinde, arazi ile bütünleşerek bir mağara mantığında tasarlanan cami kendisini üçüncü boyutta alt ve üst avluları ayıran eğimli arazideki yüksek beton ve taş duvarlar ile ifade etmektedir. Modern ve minimalist bir çizgiye sahip olan caminin sade üslubu iç mekân unsurlarına da yansımış, yalın mihrap ve minber, mihrap duvarında yerini almıştır. İç mekânda da yüzeyler dış cephedeki yalın beton ve taş malzeme niteliğini yansıtmaktadır (Tablo 4).

³² <https://www.trthaber.com/haber/turkiye/odule-doymayan-modern-yeralti-camisi-sancaklar-camii-366762.html>

Tablo 4. Sancaklar Cami mekânsal analiz

Doğal taş ağırlığı ve kalıcılığı; cam şeffaflığı dile getirmektedir. Kible duvarı boyunca yer alan ve ana mekâna ışık sağlayan yarıklar cenneti ve cennete ulaşmanın yolunu işaret etmektedir. İslâm dininin en önemli özelliklerinden olan tevazu, dışarıdan sadece minaresi algılanan adeta *hiçliği* simgeleyen caminin tasarımında ön plandadır. Yalınlık ve varken yok gibi gösterilme durumu tasarımı İslâm inancında tevazu yönünden özgün kılmakta ancak hanımlar için namaz kılınacak yerin tanımlanmamış olması, fonksiyonel bir eksikliği işaret etmektedir.

³³ <http://www.arkitektuel.com/sancaklar-cami/>

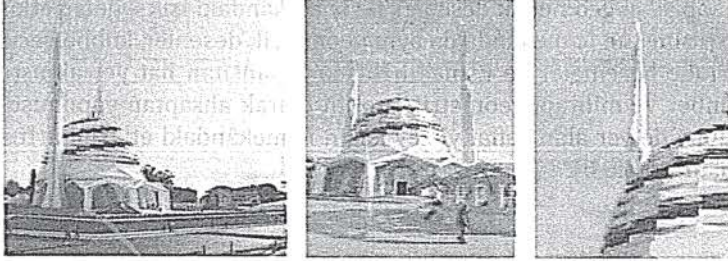
³⁴ <http://www.arkitektuel.com/sancaklar-cami/>

3 Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Camii

Hilmi Şenalp tarafından Marmara Üniversitesi'nin Üsküdar Bağlarbaşı yerleşkesi içinde tasarlanan cami, büyük bir kültür merkezinin parçası olarak inşa edilmiştir. 2015 yılında tamamlanan cami, önündeki meydan ve altındaki kültür merkezi ile 30000m² lik inşaat alanına ve 4500 kişilik cemaat kapasitesine sahiptir. İbadethane yapısı olarak en geniş manada dışa açık olma zarureti ile üniversite yerleşkesi kapsamında olmasının getirdiği sınırlamaların arakesitinde yer alan cami klâsik cami mimarisi geleneğinin farklı bir yorumu olarak tasarlanmıştır (Tablo 5)³⁵.

Tablo 5. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Camii kubbe, minare, yakın çevre ilişkisi³⁶

Cami mimarisinin klasik ya da klasiğin ruh ve mana köküne bağlı, yorumlanmış, uslublaşmış, sadeleşmiş bir tarzda olabileceğini ifade eden Hilmi Şenalp, bu tarz camilerin de "modern cami" olarak nitelendirilemeyeceğini söylemekte, modernliğin işlevselliği ön plana çıkardığını oysa cami yapılarının işlevsellikten çok simgesel özellikleriyle ön plana çıktığını savunmaktadır. Bu anlamda mimar göre "modern cami" olamaz, geleneğin ve manevi/sembolik değerlerin iyi yorumlandığı ya da kötü yorumlandığı cami denilebilir. Örneğin kubbede; makro ölçekten mikro ölçeğe kâinatın bütününde yer alan dönüş hareketini yorumlayan tasarımda; *parçadaki bütün* ve *bütündeki parça* kavramlarının tabiattaki örnekleri olan *nautilus* formu, galaktik helezonlar gibi fraktal yapılarla en az 1000 yıllık geçmişe sahip geleneksel *kırlangıç tavan yapı* tekniği birleştirilmiştir. Kubbedeki girift 3 adet şeffaf helezon ise aynı zamanda tevhid idrakinin üç mertebesi olan "*efal, sıfat ve zât*"a atıftır³⁷.

³⁵ <http://www.arkiv.com.tr/proje/marmara-ilahiyat-fakultesi-camii-ve-kultur-merkezi/5664>

³⁶ <http://www.arkiv.com.tr/proje/marmara-ilahiyat-fakultesi-camii-ve-kultur-merkezi/5664>

³⁷ <http://www.arkiv.com.tr/proje/marmara-ilahiyat-fakultesi-camii-ve-kultur-merkezi/5664>

6. OTURUM

21. yy Cami Mimarisinde Estetik Arayışın Mekânsal ve Biçimsel Analizi

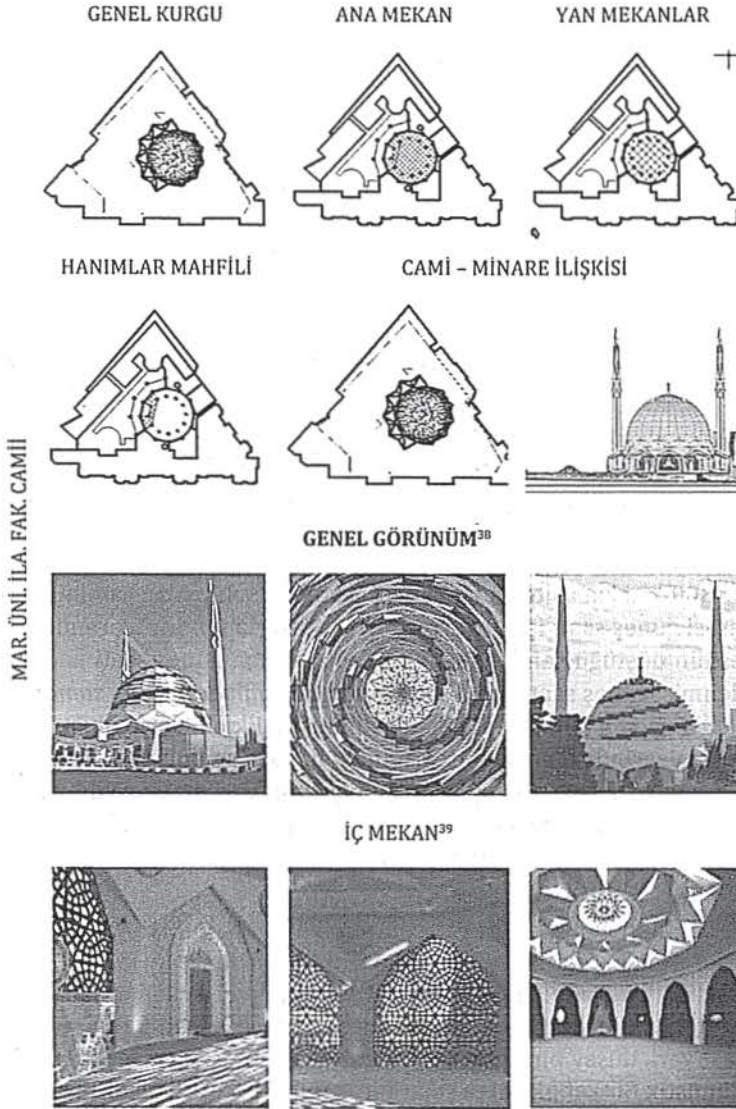
heyta BÜYÜKŞAHİN
SIRAMKAYA
Esra YALDIZ
Dicle AYDIN

3 Biçime Dayalı Mekânsal Analiz

Onikigen plan şemasına sahip caminin giriş holünden asansör ve merdiven aracılığıyla hanımlar mahfiline erişilmektedir. Camide ana mekânın arka tarafında yer alan bir son cemaat mahalli yer almamaktadır ancak yine giriş holündeki merdiven ve asansörler ile ulaşılan alt kattaki mekân son cemaat mahalli olarak düşünülebilir. Caminin iki tarafında camiyle bütünleşen tek şerefeli iki minare yer almaktadır. Mimar ana mekânın üzerini örten kubbe de İslâm'ın özündeki "*vahdette kesret, kesrette vahdet*" yani birlikte çokluk, çoklukta birlik mefhumunu en iyi simgeleyen teknik olduğunu düşündüğü; ahşap parçaların üst üste bindirilmesiyle oluşan bir tavan sistemi olan kırlangıç tavan tekniğini kullanmıştır. Kolonlardan kubbeğe geçişte ise Selçuklu ve Osmanlı mimarisinde çokça kullanılan bir geometrik geçiş ögesi olan Türk üçgenlerinden esinlenilmiştir. Cephede şeffaflık tercih edilmiş, tüm şeffaf yüzeyleri kaplayan geometrik desenler ile iç mekândaki ışık - gölge etkisi artırılmıştır. İç mekânda da aynı geometrik desenler, kubbe geçişlerinde bezemeler ve Esmâ'ül Hüsna'yı yansıtan hat yer almıştır. Minber ve mihrap, geometrik motifli olarak ahşaptan yapılmıştır. Kubbe de yer alan şeffaf yüzey ışığın iç mekândaki etkisini arttırmıştır (Tablo 6).

Tablo 6. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Camii mekânsal analiz

Cami, klasik tek kubbeli cami mimarisinin farklı bir yorumu olarak karşımıza çıkmaktadır. Tasarımda simgesellik ön planda tutulmuştur. Kubbedeki kırlangıç tavan helezon ışıklıklarla beraber sonsuzluk vurgusunu arttırmaktadır. Cepheadeki açıklıklar iç ve dış mekânın şeffaflaşmasının bir temsilidir. Tasarımcının dini ve tasavvufi soyut kavramları somuta dönüştürme çabası biçimi farklı kılmıştır.

³⁸ <http://www.arkiv.com.tr/proje/marmara-ilahiyat-fakultesi-camii-ve-kultur-merkezi/5664>

³⁹ <http://www.arkiv.com.tr/proje/marmara-ilahiyat-fakultesi-camii-ve-kultur-merkezi/5664>

6. OTURUM

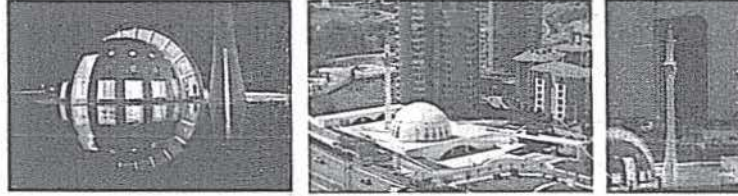
21. yy Cami
Mimarisinde
Estetik
Araştırım
Mekânsal
ve Biçimsel
Analizi

Süheyla BUYUKŞAHİN
SİRANKAYA
Esra YALDEZ
Dicle AYDIN

Yeşilvadi Camii

Adnan Kazmaoğlu tarafından tasarlanan, İstanbul TEM otobanının Çekmeköy Kavşağı'nda yer alan Yeşilvadi Camii 2010 yılında tamamlanmıştır. İki farklı çaplı yarım küre şeklindeki betonarme kabuğun iç içe geçmesiyle oluşturulan cami yapısı, toplumsal bellekteki cami imajını yok saymayarak, caminin işlevinden çıkan tarifleyici öğelerin vurgusunu taşıması amacıyla şekillendirilmiştir. Caminin ana kütesi arsanın yarısını kaplayan bir su yüzeyi üzerine yerleştirilmiş, bu şekilde binanın işlevsel ve sembolik olarak çevreden soyutlanması sağlanmıştır (Tablo 7)⁴⁰.

Tablo 7. Yeşilvadi Cami yakın çevresi ile olan ilişkisi⁴¹

300 kişi kapasiteli ana ibadet mekânına sahip olan caminin minaresi güneş saati işlevi görmek üzere tasarlanmış, minarenin gölgesinin düştüğü cami avlusunun kaplamasına güneş saati kadranı işlenmiş, güneş saatinin, "soyut ve somut zeminde yaşam, zaman ve ölüm dizgesini" simgelediği ifade edilmiştir. Ek binaların oluşturduğu set üzerindeki geniş bir çörtenden havuza su dökülmesi sağlanmış, avlunun yarısını kaplayan su ögesinin yaşamı ve canlılığı, taş döşemenin ise durağanlığı ve ölümü simgelediği ifade edilmiştir⁴².

Biçime Dayalı Mekânsal Analiz

Caminin ana mekânı çapı 25 m olan bir yarım küreden çıkarılmaları elde edilmiştir. Yarım kürenin yarısının çapı 20 metreye düşürülüp 2,5 m kalınlıkta bir küresel parça çıkarılarak mahfil ve alt mekân oluşturulmuştur. Bir küre kesmesi boşaltılarak son cemaat yeri, düşey bir dilim çıkarılarak taç kapı ve giriş mekânı elde edilmiştir. Bir kabuk parça çıkarılarak mihrap, çeşitli boyutlu kabuk parçalar çıkarılarak son cemaat mahalli kolonadı ve ana mekâna açılan pencereler kurgulanmıştır. Giriş holünün sağ ve solu son cemaat mahalli olarak tasarlanmış, ana mekândaki iki merdiven ile galeri katındaki hanımlar mahfiline erişim sağlanmıştır. Ana kütlede ayrı konumlandırılan tek şerefeli minare, ana kütlede teğetin oluşturduğu üçgene göre oranlanarak boyutlandırılmış ve bütün elemanlarının boyutları da bu oran doğrultusunda tasarlanmıştır. Kütlede mermer kaplanmış kabuk şeklindeki cidarı,

⁴⁰ <http://www.kiptas.istanbul/tr/projelerimiz/sosyal-sorumluluk-projeleri/yesil-vadi-camii>

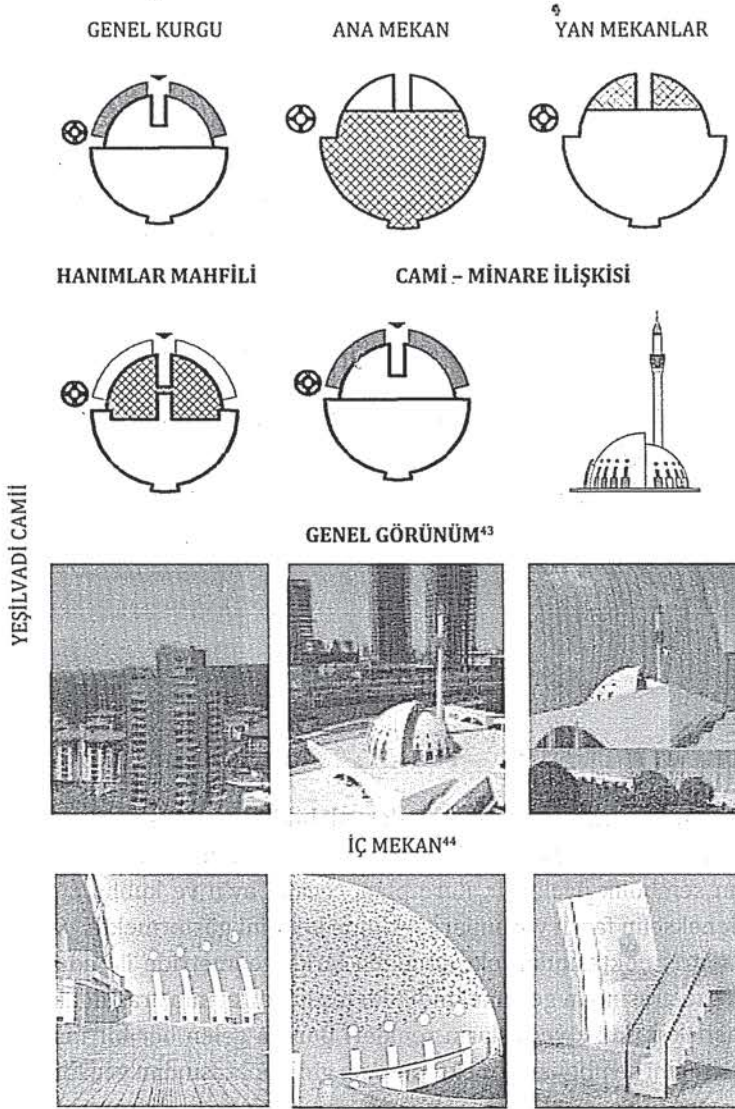
⁴¹ <http://www.kiptas.istanbul/tr/projelerimiz/sosyal-sorumluluk-projeleri/yesil-vadi-camii>

⁴² <http://www.kiptas.istanbul/tr/projelerimiz/sosyal-sorumluluk-projeleri/yesil-vadi-camii>

hem cephe hem üst örtü görevini üstlenmekte, kabuk üzerindeki 3 kademeli sıra pencereler ve iki kabuk arasında 11 parçaya bölünmüş ışıklık iç mekânın ışık almasını sağlamaktadır. İç mekânda sadelik ve yalınlık benimsenmiş, beton yüzeylerde beyaz renk, şeffaf yüzeylerde ise altın sarısı kufi yazı ile yapılmış desenler kullanılmıştır. İç mekândaki sadelik mihrap ve minberde de okunmakta, mihrap kütteden yapılan çıkma ile yanlardan aldığı ışık aracılığıyla vurgulanmakta, minber ise sadece merdiven ve şeffaf elemanlar ile algılanmaktadır (Tablo 8).

Tablo 8. Yeşilvadi Camii mekânsal analiz

⁴³ <http://www.kiptas.istanbul/tr/projelerimiz/sosyal-sorumluluk-projeleri/yesil-vadi-camii>

⁴⁴ <http://www.kiptas.istanbul/tr/projelerimiz/sosyal-sorumluluk-projeleri/yesil-vadi-camii>

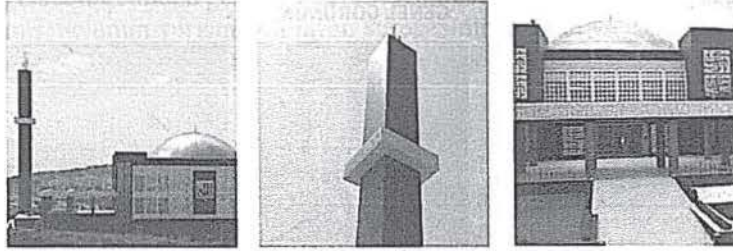

Havuz camiyi çevresinden ayırarak dış dünyadan kopma fikrine vurgu yapmakta; güneş etkisi ile suda yansıyan ışık yarım daire kubbenin tam daire olarak algılanmasına olanak sağlamaktadır. Osmanlı dönemi cami mimarisindeki baskın kubbe anlayışının kültürel bir yorumudur. Yarım kubbe, çelik minare, minarede yer alan şerefe ve âlem de bize Osmanlı cami mimarisini anımsatmaktadır. İç mekânda ve mihrap, minber öğelerindeki mütevazılık, İslâm dininin abartıdan kaçınan, *hiçliği* vurgulayan yapısına dikkat çekici niteliktedir.

☞ Gosb Camii

Alaz Albay Mimarlık Mühendislik Müşavirlik A.Ş. tarafından tasarlanan ve Gebze Organize Sanayi Bölgesi'nin önemli bir arterinin köşe noktasında yer alan Gosb Camii 2015 yılında tamamlanmıştır. Tasarımında Mimar Sinan'ın eserlerindeki "kare taban üzerine oturtulmuş tek açıklıklı geniş kubbe ile sonsuzluğu sembolize eden bir metafor oluşturma" hedefi etkili olmuştur. Taş havuzundan yükselen minare, caminin sanayi ile ilişkilendirilmesi amacıyla tek ve fabrika bacası şeklinde tasarlanmıştır. GOSB Camii'nin gösterişli dış cephesine karşın, cami içinde insanların rahat ve huzurlu bir şekilde ibadet edebilmesi amacıyla, sadelik hedeflenmiştir (Tablo 9)⁴⁵.

Tablo 9. Gosb Camii genel görünüm⁴⁶

2185 kişinin aynı anda ibadet edebildiği yapının ibadet alanı olarak ortaya çıkış felsefesi, geleneksel Türk İslâm Mimarisinde yer alan sembolik öğelerdir. Kare plan, revaklı avlu ve kubbe öğeleri gelenekselin farklı yorumları şeklinde kendini göstermekte, yapıya ana giriş noktasından ulaşıldığında farklı geometride iki adet taş havuzu arasından geçilmektedir. Bu taş havuzlarının arasındaki geometrik farklılık ve taşların renkleri buraya gelen her bir insanın farklılığını sembolize etmektedir. Ana giriş noktasından geçildikten

⁴⁵ <https://www.gosb.com.tr/tesisler/gosb-camii>

⁴⁶ <https://www.gosb.com.tr/tesisler/gosb-camii>

sonra ulaşılan revaklı kare avlu ise, ibadet öncesi insanların giriş, toplanma ve paylaşım alanı olarak tasarlanmıştır⁴⁷.

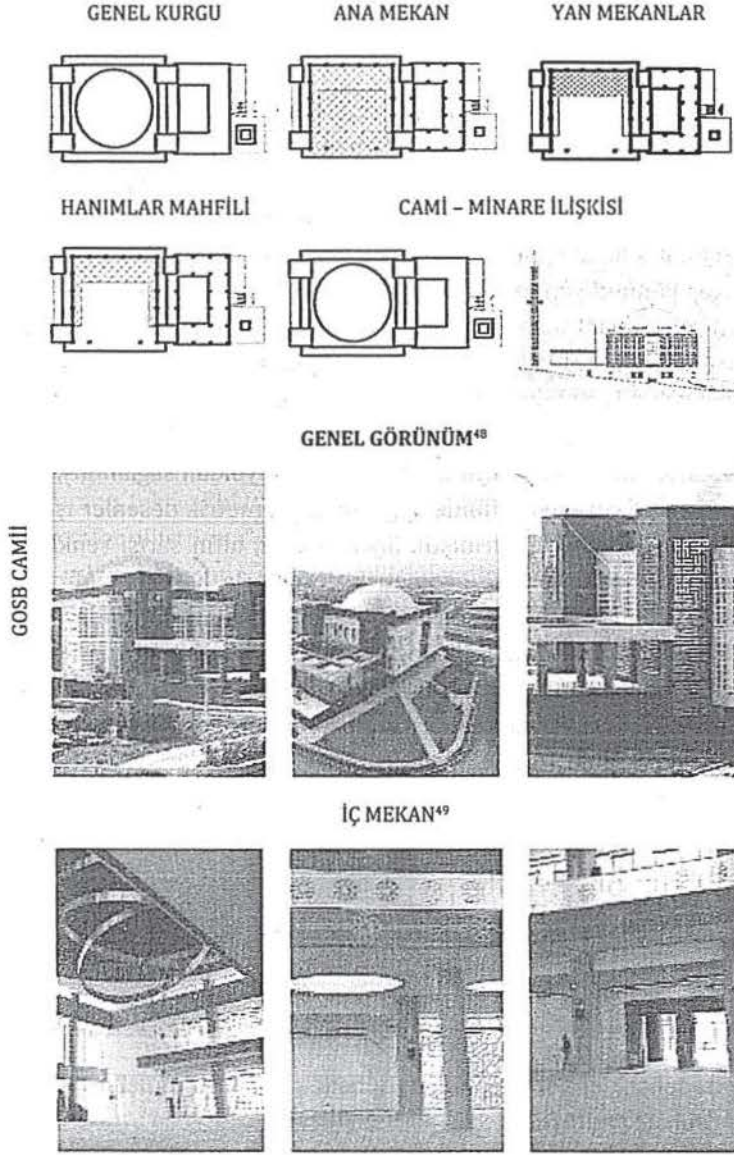
Biçime Dayalı Mekânsal Analiz

Kare planlı camide karenin köşelerinde yer alan merdivenler aracılığı ile bodrum kattaki abdesthane, tuvalet, gashane ve ayakkabılık bölümüne ve üst kattaki U şeklindeki hanımlar mahfiline erişim sağlanmaktadır. Camiye giriş doğu yönünden sağlanmakta, giriş holünde karşılaşılan şeffaf elemanlarla bölünmüş koridor ile kuzey yönünde ana mekândan dairesel kolonların hizası ile ayrılmış son cemaat mahalline ulaşılmaktadır. Caminin tek şerefeli minaresi ana kütlede bağımsız olarak yapının doğusunda konumlandırılmıştır. Ana mekân, kolonlar üzerindeki bir platform ile taşınan bir kubbe ile örtülmüştür. Yapının cephesi çift cidarlı tasarlanmış, bu sistem ile ışığın yapıya ulaşımını dolaylı yoldan sağlanmış, cephede şeffaf yüzeyler önünde uygulanan geometrik desenler ışık ve gölge etkisini güçlendirmiştir. Siyah, beyaz, altın sarısı renklerle, kabartmalı kufi yazı ve geometrik desenlerle hareketlendirilmiş dış cephenin aksine, iç mekânda sadelik benimsenmiş beyaz ve gri renk tonları ile yalın bir ibadet mekânı tasarlanmıştır. Cami iç mekânındaki sadelik, iç mekân öğelerine de yansımış, mihrap ve minber Kible duvarında sadece kütleli etki ile kendilerini ifade etmişlerdir (Tablo 10).

⁴⁷ <https://www.gosb.com.tr/tesisler/gosb-camii>

Tablo 10. Gosb Camii mekânsal analiz

Kare plan şeması üzerine oturan tek kubbe sonsuzluğu temsil etmektedir. Ana kütle ve minare arasında biçimsel bir bütünleyicilik söz konusudur. Kubbenin kaplaması ve dış cephede bu kaplama ile aynı renkte büyük ölçekli kufi yazılar ile tasarlanan abartılı cephe elemanları İslâmi düşünceler ile zıtlık oluşturmaktadır. Dış cephedeki bu anlayışın aksine, iç mekân oldukça mütevazı bir oluşum

⁴⁰ <https://www.gosb.com.tr/tesisler/gosb-camii>

⁴⁹ <https://www.gosb.com.tr/tesisler/gosb-camii>

- sergilemektedir. Ana kütle önünde oluşturulan revaklar ise caminin ibadet işlevini toplayıcı ve sosyal bir işlev ile desteklemektedir.

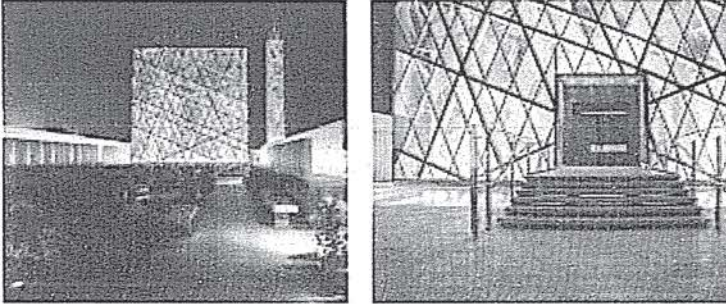
☞ Dünya’da 21. yy çağdaş cami örnekleri

Çalışma kapsamında yurt dışı çağdaş cami örneklerinden Kapsarc Camii, Mohammad Rasul-Allah Camii, Al-Irsyad Camii ve İmam Reza Camileri biçimsel ve mekânsal özellikleri ile incelenmiştir.

☞ Kapsarc Camii

Suudi Arabistan’ın başkenti Riyad HOK mimarlık ofisi tarafından 2014 yılında tasarlanan Kapsarc Camisi’ne, Mekke ve Kâbe ile aynı yönde hizalanan açık avlular yoluyla erişilmektedir. Ana kütle bir yansıtma havuzu üstünde yer almakta ve şeffaf bir köprü aracılığı ile girişe ulaşılmaktadır. Ana ibadet mekânı 75 m²’lik bir taban alanına sahip olan bir küp şeklinde tasarlanmış, cephede kullanılan geleneksel Arap deseninin soyutlaması ile iç mekânda sürekli değişen bir ışık-gölge deneyimi sağlanmıştır. 300 kişilik bir ibadet alanına sahip olan caminin iç mekânında duvarlarda ve tavanda Arap mashrabiya duvarının modern yorumu görülmektedir. Duvarlarda desenler çakıştırılarak canlılık katılmaya çalışılmış, tavanlar daha geleneksel bir tasarımı yansıtmıştır (Tablo 11)⁵⁰.

Tablo 11. Kapsarc Camii genel görünüm⁵¹

☞ Biçime Dayalı Mekânsal Analiz

Kare planlı camide girişin sağında ve solundaki merdivenler ile asma kattaki hanımlar mahfiline erişilmektedir. Son cemaat mahalli bulunmayan cami, kütleli olarak minimalist bir küp olarak kendini ifade etmekte, iç cephesini oluşturan boşluklu beton duvarlar etrafından dolaşan geometrik olarak bölünmüş cam cephe ile şeffaflığı yansıtmaktadır. Cephede kullanılan soyut Arap deseni, yapıdan kopuk olarak konumlandırılmış şerefesi olmayan minarede de

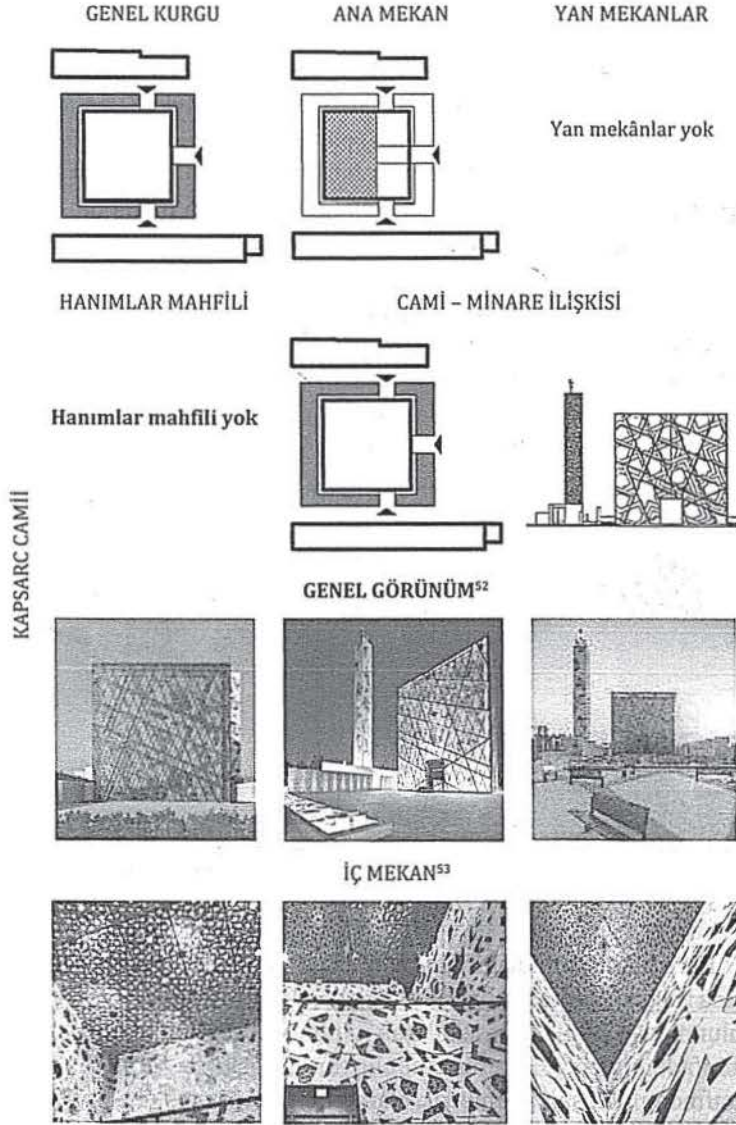
⁵⁰ <https://www.archdaily.com/614616/kapsarc-mosque-hok/>

⁵¹ <https://www.archdaily.com/614616/kapsarc-mosque-hok/>

kullanılmıştır. İç mekânda duvarlarda tekrar eden Arap desenleri birbiri üzerine çalıştırılarak düzensiz hareketli bir etki oluşturulmaya çalışılmış, tavanda ise simetrik bir düzen izlenmiştir. Caminin iç mekân görsellerine erişilemediğinden, plan ve kesitten okunabildiği kadarıyla girişin tam karşısında yer alan mihrap ve minberin sade bir dilde tasarlandığı görülmektedir (Tablo 12).

Tablo 12. Kapsarc Camii mekânsal analiz

Yapı kütsel olarak birincil geometrik elemanlardan küpün kullanılması sureti ile minimalist bir yaklaşım ile tasarlanmasına rağmen

⁵² <https://www.archdaily.com/614616/kapsarc-mosque-hok/>

⁵³ <https://www.archdaily.com/614616/kapsarc-mosque-hok/>

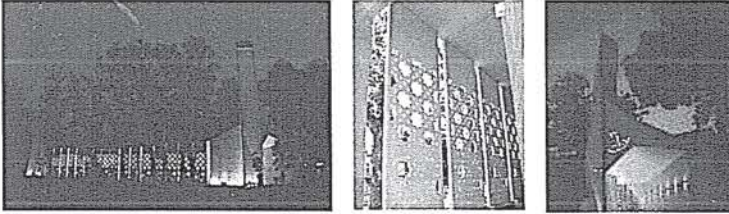

men; cephede Arap mimarisine özgü figürlerin çok yoğun bir şekilde kullanılması sonucu anlamsal özelliklerini yitirmiştir. Kütle ve minaresi arasında biçimsel bir ortaklık söz konusudur. Hanımlar mahfili ve son cemaat mahalli mekânları bulunmayan cami, farklı bir coğrafyada farklı bir kültüre ait olması bağlamında değerlendirilmiştir.

☞ Mohammad Rasul-Allah Camii

İran'ın Şiraz şehrinde Paya Payrang Mimari Grubu tarafından 2016 yılında tasarlanan cami, 70 yıllık ağaçlarla çevrili eski bir camiyi kapsayacak ve kullanıcı sayısını arttıracak şekilde tasarlanması istenmiş bir yapıdır. Arazinin belirleyici şartlarından dolayı avlusuz bir cami programı oluşturulmuş, var olan eski caminin üzerinin kubbe ile örtülmesi planlanmış, yoğun kullanılan yaya aksları ile çevrenin sebebiyle iki giriş düşünülmüş bu girişler bir revak ile birbirine bağlanmışlardır. Girişlerin olduğu noktalarda konumlandırılan iki minare, hem girişlerin vurgusunu arttırmak hem de geleneksel cami imajına (kubbenin iki tarafında minare) gönderme yapmak için planlanmıştır (Tablo 13)⁵⁴.

Tablo 13. Mohammad Rasul-Allah Camii genel görünüm⁵⁵

☞ Biçime Dayalı Mekânsal Analiz

Arazi verileri sebebiyle ağaç olmayan her yerin tasarım alanı olarak değerlendirildiği için caminin belirli bir geometrik biçimi sahip olması mümkün olmamıştır. Hanımlar mahfili bulunmayan cami, İran cami mimarisinin önemli bir ögesi olan revak kullanımı ile dikkat çekmektedir. Ana mekâna giriş bu revaktan sağlanmakta, boşluklu duvarları ile hem görsel bağlantı kurulmakta hem de iç mekâna gün ışığı alınmaktadır. Tanımlanmış bir son cemaat mahalli bulunmasa da, girişlerin yanında ana ibadet mekânının arkasında yer alan mekânları son cemaat mahalli olarak yorumlamak mümkündür. Revakın iki ucunda yer alan, şerefesi olmayan, farklı yükseklikte inşa edilmiş olan iki minare kütleli olarak modern

⁵⁴ <https://www.archdaily.com/878390/mohammad-rasul-allah-mosque-paya-payrang-architectural-group>

⁵⁵ <https://www.archdaily.com/878390/mohammad-rasul-allah-mosque-paya-payrang-architectural-group>

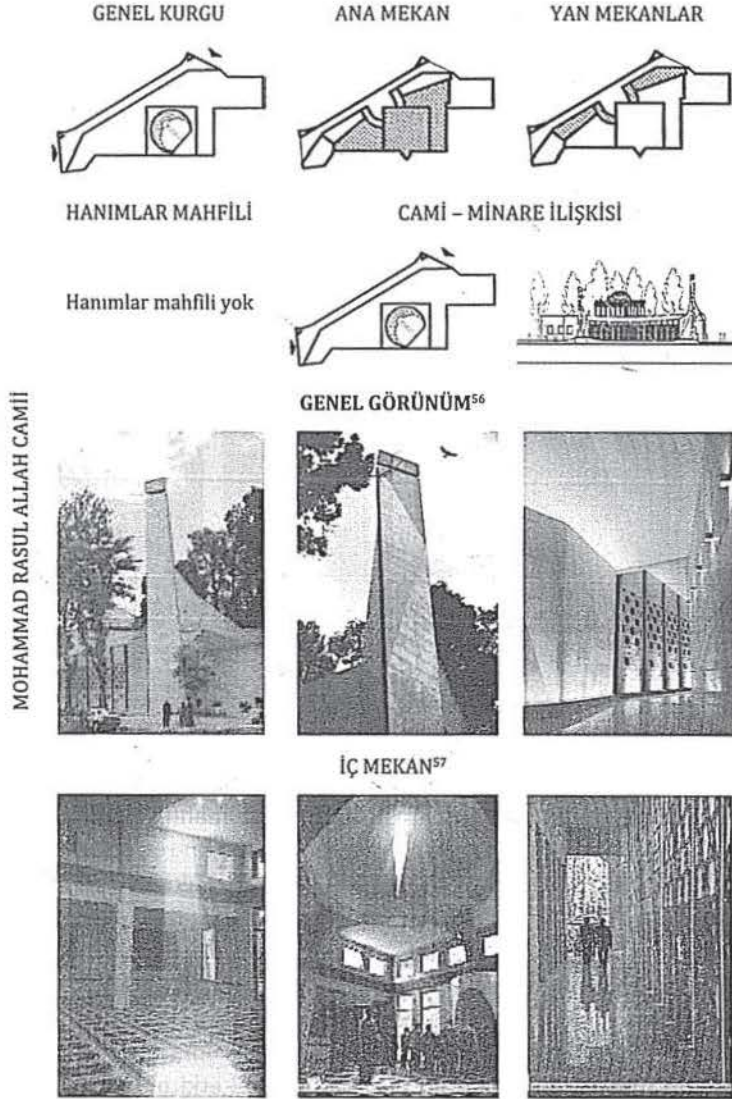
6. OTURUM

21. yy Camii
Mimarisinde
Estetik
Arayışın
Mekânsal
ve Biçimsel
Analizi

Süheyla BÜYÜKŞAHİN
SİRANKAYA
Esra YALDIZ
Dicle AYDIN

bir dili yansıtmaktadır. Dış cephede de iç mekânda da taş ve bakır kaplama kullanılmış, sadelik ön plana çıkarılmıştır. Ana mekân üzerindeki kubbe de yer alan yarıktan süzülen ışık iç mekânı zenginleştirmekte, ancak kubbenin kütle ile bağlandığı noktada açılan kare pencereler ile kible duvarındaki diğer açıklıklar bir tasarım özelliği taşımamaktadır. Yeni bir minber inşa edilmemiş eski caminin minberi kullanılmıştır. (Tablo 14).

Tablo 14. Mohammad Rasul-Allah Camii mekânsal analiz

⁵⁶ <https://www.archdaily.com/878390/mohammad-rasul-allah-mosque-paya-payrang-architectural-group>

⁵⁷ <https://www.archdaily.com/878390/mohammad-rasul-allah-mosque-paya-payrang-architectural-group>

6. OTURUM

21. yy Cami
Mimarisinde
Estetik
Arayışın
Mekânsal
ve Biçimsel
Analizi

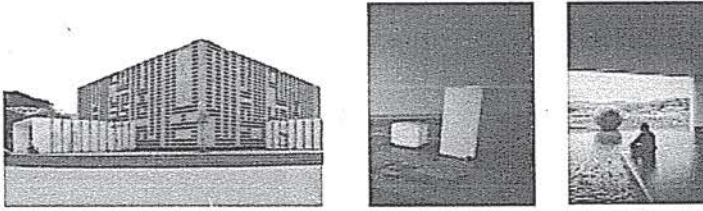
Süheyla BÜYÜKŞAHİN
SIRAMKAYA
Estra YALDIZ
Dicle AYDIN

Dış mekânda tasarlanan revak ve revakın iki ucunda giriş vurgusunu arttıran iki minarede görülen modern tasarım dilinin iç mekâna yansımamış olmasının nedeni, arazide var olan bir ibadet yapısına ek olarak yapılması olarak yorumlanmıştır. Eski ana ibadet mekânının üzerine eklenen kubbe ile mekânın toplayıcı etkisi arttırılırken, arazi verilerinin getirdiği biçimsel yaklaşım toplu ibadette safların birbiri ile olan ve mihrap ile olan ilişkisini zayıflatmıştır.

Al-Irsyad Camii

Endonezya'nın Batı Java bölgesinde Urbane Mimarlık Ofisi tarafından 2010 yılında tasarlanan caminin dikkat çeken özelliği yığma taşlardan oluşturulmuş ve içine kaligrafik yazılar gömülmüş olan cephesidir. Kâbe'nin kütleli etkisine öykünerek tasarlanan yapı 1000 kişilik kapasiteye sahiptir. Boşluklu yığma taşlardan oluşturulan duvarlar doğal havalandırma sağlamakta, kütleli çevreleyen su ögesi de hissedilen ısının düşmesine katkı sağlamaktadır. Kible yönünde manzaraya tamamen açık olan yapı bu yönüyle doğayla bütünleşmeyi yansıtmaktadır (Tablo 15)⁵⁸.

Tablo 15. Al-Irsyad Camii genel görünüm⁵⁹

Biçime Dayalı Mekânsal Analiz

Kare biçiminde bir plan şemasına sahip olan camide sadece ana ibadet alanı bulunmakta, tanımlanmış bir hanımlar mahfili ya da son cemaat mahalli yer almamaktadır. Hanımlar mahfili fonksiyon gereği sonradan paravanlarla bölünerek eklenmiştir. İki yönde yer alan tünel benzeri girişler sergi amaçlı kullanılabilir. Yapıdan kopuk ve uzakta konumlanan minare cami ile aynı biçimsel dilde ve aynı malzeme ile tasarlanmıştır. Üç boyutta bir dikdörtgen prizma olan yapıda kibleye yönelme kible duvarının boşaltılarak manzaraya açılması ile sağlanmıştır. Geleneksel bir mihrap ya da minber tasarlanmamış, su üzerinde yer alan metal bir küre mihrap görevi üstlenerek yönelmeyi güçlendirmiştir. Dış cephede görülen boşluklar iç mekâna da yansımış doğal ışık bu yolla alınmıştır. Cep-

tectural-group

⁵⁸ <https://www.archdaily.com/87587/al-irsyad-mosque-urbane>

⁵⁹ <https://www.archdaily.com/87587/al-irsyad-mosque-urbane>

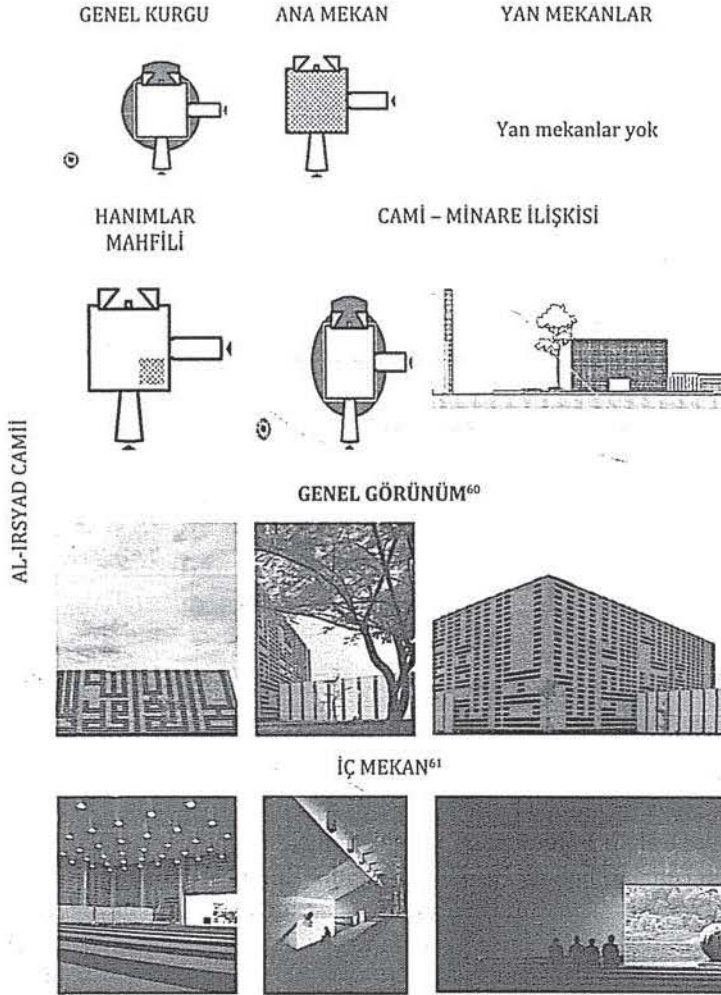
6. OTURUM

21. yy Cami Mimarisinde Estetik Arayışın Mekânsal ve Biçimsel Analizi

Süheyla BÜYÜKŞAHİN
SIRAMKAYA
Esra YALDIZ
Dicle AYDIN

hedeki boşluklar dışında iç mekânda hiçbir müdahale bulunmamaktadır. İklim şartlarından dolayı caminin üzeri çatı ile örtülmüş ancak dış mekândan ve iç mekândan algılanması istenmemiş, dış duvarlar yüksek tutularak kübik etki vurgulanmıştır (Tablo 16).

Tablo 16. Al-Irsyad Camii mekânsal analiz

İki uçta yer alan tünel benzeri giriş arkadları caminin toplayıcı özelliğine, dört tarafının su ile kaplı olması ise dış dünyadan kopuşa vurgu yapmaktadır. Modernist kütleli oluşumu, kible duvarının şeffaf bir şekilde dışa açılımı "Allah ile kul arasında kimse yoktur" düşüncesine atıfta bulunmakta, suyun üstünde sanki boşlukta duruyormuş gibi algılanan küre biçimindeki mihrap ve açılı olarak

⁶⁰ <https://www.archdaily.com/87587/al-irsyad-mosque-urbane>

⁶¹ <https://www.archdaily.com/87587/al-irsyad-mosque-urbane>

6. OTURUM

21. yy Cami Mimarisinde Estetik Arayışın Mekânsal ve Biçimsel Analizi

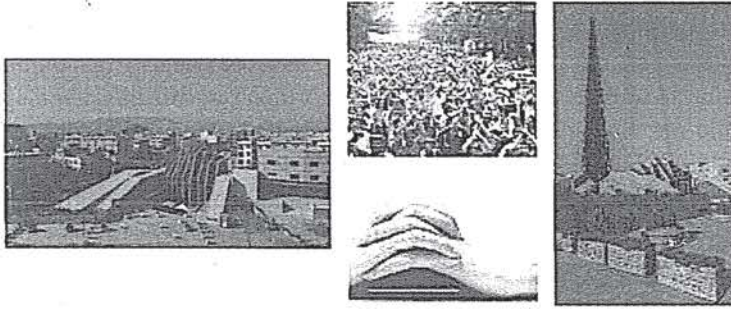
Süheyla BÜYÜKŞAHİN
SIRAMKAYA
Esra YALDIZ
Dicle AYDIN

daralan iç duvarlar Kible' ye yönelme vurgusunu arttırmaktadır. Caminin kütsel etkisi ile minare arasında biçimsel bir bütünlük görülmektedir. Hanımlar mahfilinin fonksiyon gereği tasarım aşamasında planlanmamış olması ve ana ibadet mekânı ile görsel bağlantı kuramayan geçici bir çözüm üretilmiş olması olumsuz olarak değerlendirilmiştir.

İmam Reza Camii

İran'ın başkenti Tahran'da Kalout Mimarlık Ofisi tarafından 2012 yılında tasarlanan cami, büyük bir kompleksin parçası olarak planlanmıştır. Sosyal etkileşimi destekleyecek, farklı nesillerin bir araya gelebileceği bir kentsel alan oluşturma amacı ile tasarlanan caminin formu, birlik ve sosyal uyum sembolü olarak ellerin kavuşması fikrinden şekillenmiştir. İran mimarisinin önemli öğelerinden birisi olan çökertilmiş meydanın da kullanıldığı yapıda suyun kullanımı tasarımda şeffaflığı arttırmış, gündelik hayattan kopmayı vurgulamıştır. İran mimarisinin bir başka ögesi olan sedir ağacı heykeli de sadakatin, hayatın ve özgürlüğün sembolü olarak bir nirengi noktası niteliğinde kullanılmıştır (Tablo 17)⁶².

Tablo 17. İmam Reza Camii genel görünüm⁶³

Biçime Dayalı Mekânsal Analiz

Çökertilmiş bir meydanın iki tarafındaki yaya yollarından arka tarafta yer alan girişlerine ulaşılan cami dikdörtgen bir plan şemasına sahiptir. Hanımlar girişi ayrılmış, giriş holüne bağlanan merdivenler ile üst kattaki hanımlar mahfiline erişim sağlanmıştır. Tanımlanmış bir son cemaat mahalli olmasa da hanımlar mahfilinin altında yer alan, ana ibadet mekânının arkasındaki bölümün son cemaat mahalli olarak yorumlanması mümkündür. Minaresi bulunmayan caminin üst örtüsü kütselin kendisi ile bütünleşmiş, geleneksel kubbenin modern bir yorumu haline gelmiştir. Duvarlar-

⁶² <https://www.archdaily.com/782352/imam-reza-complex-kalout-architect-studio>

⁶³ <https://www.archdaily.com/782352/imam-reza-complex-kalout-architect-studio>

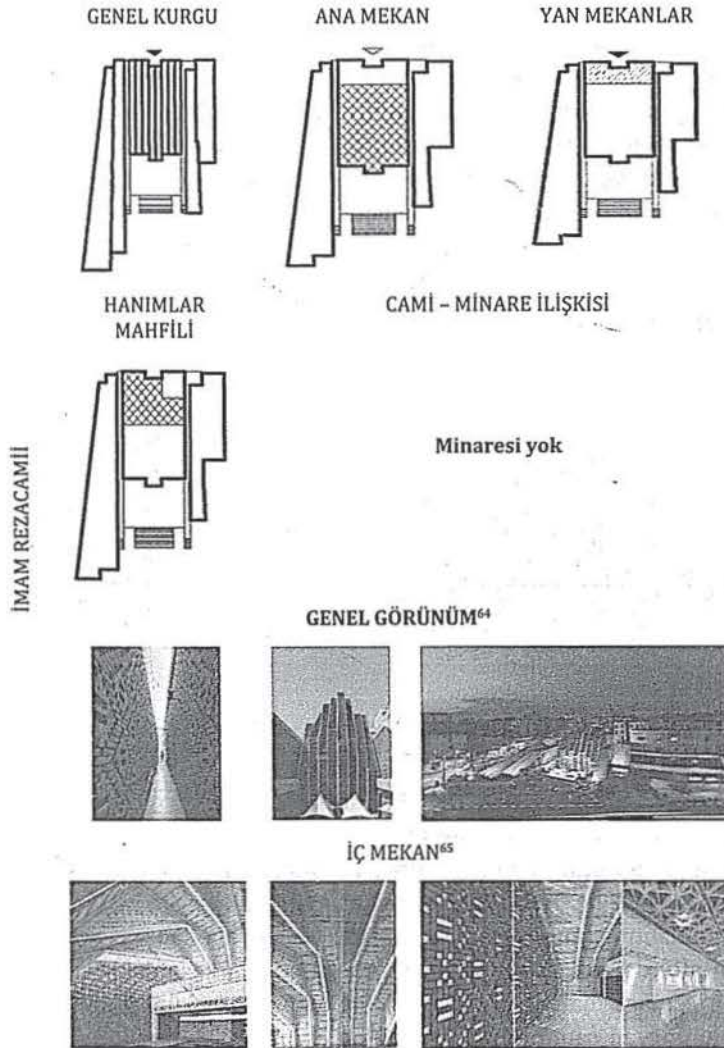

6. OTURUM

21. yy Cami
Mimarisinde
Estetik
Arayışın
Mekânsal
ve Biçimsel
Analizi

da kullanılan tuğlalar tekrar eden desenlerle döşenmiş, aralarında bırakılan boşluklardan iç mekâna doğal ışık alınması sağlanmıştır. Ana ibadet mekânını örten strüktür ise üzerinde Allah'ın isimlerinin yazılı olduğu el yapımı camlar ile kaplanmıştır. Mihrap ve minberin görsellerine ulaşılabilmesi sebebiyle, plan ve kesit üzerinden okumalar yapılmış, mihrabın kible duvarında dışarıya doğru yapılan çıkma ve döşemede yapılan çökertme ile vurgulandığı görülmüştür (Tablo 18).

Tablo 18. İmam Reza Camii mekânsal analiz

⁶⁴ <https://www.archdaily.com/782352/imam-reza-complex-kalout-architect-studio>

⁶⁵ <https://www.archdaily.com/782352/imam-reza-complex-kalout-architect-studio>

6. OTURUM

21. yy Cami
Mimarisinde
Estetik
Arayışın
Mekânsal
ve Biçimsel
Analizi

Süheyla BÜYÜKŞAHİN
SIRAMIGAYA
Esra YALDIZ
Dicle AYDIN

Kentsel bir nirengi noktası olarak ele alınan bu caminin simgesel niteliği ön plana çıkarılmıştır. Toplayıcılığın ve sonsuzluğun sembolü olan kubbe, tasarım ana fikrinde kavuşan eller metaforu ile birleşerek kütlede yorumlanmış ve kabuk olarak tasarlanmıştır.

3 Sonuç

Camiler; İslâm felsefesinin yansıtıldığı, toplumsal ve kültürel mesajlar vermesi beklenen, maneviyatı güçlendirerek ve ibadeti teşvik etmede bir araç olan yapılar olarak değerlendirilebilmektedir. İslâm dininin ilk camileri ile benzerliklerin giderek azaldığı günümüze kadar gelineen süreçte, cami mimarisi sürekli gelişim göstermiş, bulunulan farklı coğrafyaların özelliklerine bağlı olarak birbirinden çok farklı biçimler sergilenmiştir.

Cami mimarisi için İslâm dininde bir tipoloji ve biçimlenme tanımlanmamış olsa da tarihsel süreç içerisinde minare, minber, mihrap öğeleri farklı coğrafyalarda farklı kültürlerin etkisinde farklı yorumlar ile günümüze kadar cami yapısının unsurları olarak var olmuşlardır. Toplumsal beğeni ve kabullerle yüzyıllar içinde geleneksel bir tipoloji oluşturan cami mimarisi, 20. yüzyılda ortaya çıkan modernizmin etkisi ile farklı şekillerde yorumlanmaya başlandığında mimarlık alanının tartışma konusu haline gelmiştir. Bu tartışmalar sebebi ile çağdaş cami yapıları sayıca büyük bir varlık gösterememiş, ancak 21. yüzyılda Türkiye’de ve dünyada tasarım ödülü alan projeler arasında cami projeleri de yer almaya başlamış, gelenekselin dışına çıkan örneklerin sayısı artmıştır. Artık günümüzde, cami yapısı değişmez öğelerden oluşan bir kavram olmadığı gibi, formalist zorunluluklar da içermemektedir. İslâm dininde kutsallığın mekânın biçiminde ya da niteliğinde aranmaması gerekliliğinin idrak edilmesi, zaman içinde cami mimarisinde tasarımı özgür kılmıştır.

Çalışma kapsamında ele alınan örnekler değerlendirildiğinde (Tablo 19), Türkiye’deki camilerde Sancaklar Camii dışında tüm camilerde fonksiyonel öğelerin (ana ibadet mekânı, son cemaat mahalli, hanımlar mahfili, minare) tamamının yer aldığı görülmektedir. Sancaklar Camii’nde hanımlar mahfili bulunmamakta tasarımcı tüm cemaatin aynı safta bulunabileceğini öngördüğünü ifade etmektedir. Yurt dışı örneklerinde ise coğrafi ve kültürel farklılıkların etkisi ile sözü geçen fonksiyonel unsurların bir zorunluluk arz etmediği, çoğu örnekte son cemaat mahalli ve/veya hanımlar mahfilinin, bir örnekte ise minarenin bulunmadığı görülmektedir. Ele alınan tüm örneklerde dikkat çeken özellik; İslâm mimarisinde cami için gelenekselleşen bir takım kalıpların kırıldığı, teknolojik olanakların üst seviyede kullanıldığı, biçimsel ve kütleli farklılıklara ulaşılmış olmasıdır. Eğrisel üst örtüye sahip geçmişteki kubbe

kullanımına öykünen ancak bunu kütleli olarak yorumlayan camiler, geleneksel kubbe örtüsünü strüktürel olarak farklı değerlendiren camiler, yalnız biçim ve kütle denemelerinin okunduğu camiler ve metafor anlamlar yüklenen camiler gibi farklı tasarımsal yaklaşımlar planlama ve biçimlenmede bir takım farklılıklar getirmiştir.

Tablo 19. Seçilen örneklerin mekânsal analiz tablosu

	CAMİ MİMARİ İLİŞKİSİ	HANISLAR MADEFLİ	VAN MEKANLARI	ANA MEKAN	GENEL KURGU	

Seçilen örnekler, modern mimarinin sunduğu biçimsel netlik, yalınlık, kare, dikdörtgen, daire gibi birincil geometrilerin kullanıldığı, modern yapı malzemeleri ve yapım tekniklerinin kullanıldığı, herhangi bir tipolojik sınırlayıcı olmadan, İslâmi ritüellerin çağdaş yorumları neticesinde oluşan ürünlerdir. Birincil geometrik formların kullanıldığı tasarımlarda genellikle dini ritüellere atıfta bulunan tasarım özellikleri kullanılmıştır. Örneklerde kubbe ve minarelerin biçimsel bir ilişki içerisinde olduğu görülmektedir. Ancak yapıların cepheleri ile iç mekân tasarımları ele alındığında genelleyebilecek bir yaklaşım sergilenmediği; bazı örneklerde hem cephenin hem iç mekânın yalın bir dille tasarlandığı, bazılarında dış cephede İslami motifler ve geometrik şekiller kullanılırken iç mekânda sadeliğin yakalandığı, diğerlerinde ise dış cephede yalın kütsel etki aranırken iç mekânın bezemelerle sadelikten uzaklaştığı görülmüştür. Cami mimarisinde farklı arayışlar olsa da ibadetin gereklerini sağlaması esas olmalıdır. Kadınların camilerdeki yeri de tartışılan bir konu olarak incelenen camilerin birkaçında hiç düşünülmemiş olmasına bir anlam verilememiştir. Bu çalışma da abdest alma mekânları ve bu mekânların ana mekân ile ilişkisi sorgulanmamış olsa da abdestsiz namaz kılınmayacağı dikkate alındığında çalışma kapsamında analiz edilmeyen bu konu da önemsenmelidir. İnsanı "yaratana-insanı var edene" yaklaştıran namaz gibi önemli bir ibadetin mekânını tasarlamak, sanıyoruz ki derin bir bilgi birikimi ve özel bir yetenek gerektirmektedir. Her durumda ibadet içsel-gönülden gelen bir ruh hali olduğundan belki de yerin ve zamanın önemi de olmamaktadır.

☞ KAYNAKLAR

- Akın, A., 2016, "Tarihi Süreç İçerisinde Cami ve Fonksiyonları Üzerine bir Deneme", Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2016/1, c.15, sayı 29, ss. 177-209.
- Anonim, Cami Mimarisinin Gelişimi, <http://milacamiprojeleri.com/makaleler/hakk%C4%B1nda/25-%20Cami%20Mimarisinin%20Geli%C5%9Fimi.pdf>
- Antel, A., 2012, "Geçmişten Günümüze Cami Mimarisinin Gelişimi", I. Ulusal Cami Mimarisi Sempozyumu, Gelenekten Geleceğe Cami Mimarisinde Çağdaş Tasarım ve Teknolojiler, S;257-262, İstanbul.
- Aslanapa, O., 1989, *Türk Sanatı*, Remzi Kitabevi, 15. Basım, İstanbul.
- Aydın, D., Büyükaşahin Sıramkaya, S., 2017, "Son Dönem Konya Camilerinde Biçimsel Arayışın Analizi", *Türk İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 12, Sayı 24, Mart 2017, 67-84.
- Duysak, N., 2000, 20. Yüzyıl Türkiye'sinde Cami tasarımı ve Geleneksel Cami, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Eyüpgiller, k., 2006, " Türkiye'de 20. Yy Cami Mimarisi", *Mimarlık Dergisi*, 331, Eylül-Ekim 2006, TMMOB Mimarlar Odası Yayını, İstanbul.

6. OTURUM

21. yy Cami
Mimarisinde
Estetik
Araştırın
Mekânsal
ve Biçimsel
Analizi

Süheyla BÜYÜKŞAHİN
SIRAMKAYA
Esra YALDIZ
Dicle AYDIN

- Güzer, A., 2009, "Modernizmin Gelenekle Uzlaşma Çabası Olarak Cami Mimarlığı", *Mimarlık Dergisi*, 348 : 21-23.
- Anonim, 2004, *İlmihal 1 İman ve İbadetler*, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 219-222.
- İnci, Nurcan, 1985, 18. Yüzyılda İstanbul Camilerine Batı Etkisiyle Gelen Yenilikler", *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 19, Ankara, s. 223-236.
- İnternet: Mimarizm, mimarlık ve tasarım yayın platformu, "Din ve mimarlık üzerine söyleşiler: Numan Cebeci" <http://www.mimarizm.com/kentintozu/Makale.aspx?id=392&sid=387>, 2012.
- Kararmaz, s., 2018, Cami Mimarisinin Gelişimi Üzerine, Türk İslâm Medeniyetleri ve Mimarisi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Mühendislik ve Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Kuban, D., 2011, "Cami Tasarımında Sinan'ı Özlemek Bağlamında Uyarılar", *Yapı Dergisi*, 352 : 64-70.
- Özçakı, M. 2018, "Yorumlanan Cami Mimarisi", *Ulakbilge*, 2018, Cilt 6, Sayı 23, Sayfa 459-483.
- Polat, S., 2011, İzmir'deki Geç Dönem Osmanlı Camileri, SÜ,FBE, Sanat Tarihi Anabilim dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Salimi A., 2013, "İslâm Ülkelerinde Çağdaş Cami Mimarisi Sorunsalı", Yakın-doğu Üniversitesi FBE, Mimarlık Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Lefkoşa.
- Uğurluel, T., 2015, "*Mekanlar ve Olaylarıyla Hz. Muhammed'in Hayatı*", Mekte - Medine, Timaş Yayınları.
- Yüksel, H., Z., 2010, Cami Mimarisi Üzerine Bir Deneme, <http://www.mimdap.org/?p=40618>
- <http://www.arkitektuel.com/sancaklar-cami/>
- <https://konuttimes.com/kenthaberleri/sancaklar-camii-dunya-mimarlik-festivalinde-dini-yapilar-birincilik-odulunu-kazandi/30824>
- <https://www.trthaber.com/haber/turkiye/odule-doymayan-modern-yeralti-camisi-sancaklar-camii-366762.html>
- <http://www.arkiv.com.tr/proje/marmara-ilahiyat-fakultesi-camii-ve-kultur-merkezi/5664>
- <http://www.kiptas.istanbul/tr/projelerimiz/sosyal-sorumluluk-projeleri/yesil-vadi-camii>
- <https://www.gosb.com.tr/tesisler/gosb-camii>
- <https://www.archdaily.com/614616/kapsarc-mosque-hok/>
- <https://www.archdaily.com/878390/mohammad-rasul-allah-mosque-paya-payrang-architectural-group>
- <https://www.archdaily.com/87587/al-irsyad-mosque-urbane>
- <https://www.archdaily.com/782352/imam-reza-complex-kalout-architect-studio>